

V diskusi o stavu rozhodčího řízení nelze přehlédnout snahu řady rozhodců po posilování jejich autonomie a omezení přezkumu jejich činnosti ze strany soudů; zaznívá kritika soudní judikatury a je zpochybňována nutnost k ní při rozhodování v rozhodčím řízení přihlížet. Proti těmto názorům brojí zastánci větší kontroly státu jako garanta řádného průběhu rozhodčího řízení. Tím, kdo podobnými střety a nevyjasněním základních pravidel rozhodčího řízení trpí nejvíce, je jeho účastník. Ten po podpisu rozhodčí doložky často vůbec neví, co ho v rozhodčím řízení čeká, čím se rozhodce bude řídit, k čemu při aplikaci hmotného práva přihlédne či co nastane poté, kdy bude rozhodčí nález vydán. Níže bude pojednáno o dvou oblastech, které bývají předmětem vášnivých diskusí, a sice poučovací povinnosti rozhodců podle § 118a o. s. ř.¹⁾ a povinnosti rozhodce řídit se hmotným právem a přihlížet k soudní judikatuře.

K poučovací povinnosti rozhodce podle § 118a o. s. ř.

Podle § 30 zákona o rozhodčím řízení platí, že *neustanoví-li zákon jinak, užijí se na řízení před rozhodci přiměřeně ustanovení občanského soudního řádu*. To platí i pro ustanovení § 118a o. s. ř.,²⁾ podle něhož je soud povinen účastníky řízení poučit o tom, že dosud nevylicili nebo nevylicili úplně všechny rozhodné skutečnosti (odst. 1 a 2) či dosud nenavrhli důkazy potřebné k prokázání všech svých sporných tvrzení (odst. 3), i o následcích nesplnění této výzvy (tj. o tom, že bude vycházet pouze z řádně prokázaných tvrzení stran a nezohlední to, co účastníci neuvádí, ač by to pro přiznání nároku tvrdit měli, ani tvrzení, jež pokládá za neprokázaná).

Z povinnosti použít v rozhodčím řízení přiměřeně ustanovení občanského soudního řádu vyplývá povinnost užít tato ustanovení tak, aby byl (v rámci rozhodčího řízení) zajištěn jejich účel.³⁾ Účelem ustanovení § 118a o. s. ř. je přitom zejména zajištění předvídatelného a spravedlivého průběhu řízení. Řádné poučení podle § 118a o. s. ř., a to nikoliv pouze odkazem na toto ustanovení, ale naplněním jeho smyslu (jímž je vyjasnění pohledu rozhodce na tvrzení účastníka řízení nikoliv z pohledu hmotněprávního, ale z pohledu jejich úplnosti, resp. prokázanosti), umožňuje účastníkům řízení předem seznat, která z jejich tvrzení pokládá rozhodce za rozhodná, resp. za neprokázaná, a umožňuje jim tak odpovídajícím způsobem procesně reagovat, tvrdit další rozhodné skutečnosti, resp. navrhnout k prokázání konkrétních tvrzení další důkazy. Poučovací povinnost podle § 118a o. s. ř. je současně jedním z nástrojů zajištění procesní ekonomie. Účastník řízení totiž rozhodci spolu s žalobou zpravidla nepředkládá komplexní popis skutečnosti a všech s nárokem souvisejících okolností ani veškeré v úvahu přicházející důkazy

(což by vedlo k nepřiměřenému zahlcení rozhodce), ale pouze tvrzení a důkazy, které pokládá za rozumně prokazující jeho nárok. Protože rozhodce může v rámci volného hodnocení důkazů v průběhu řízení dospět pochopitelně k tomu, že účastník netvrdí vše, co je pro posouzení jeho nároku rozhodné, nebo že svá tvrzení důkazně neunáší (a jeho názor na tuto otázku se od účastníkovy může – a pravidelně bude – lišit), musí o tomto účastníka poučit a umožnit mu doplnit či dále doložit jeho tvrzení.

Poučovací povinnost podle § 118a o. s. ř. je jedním z nástrojů dosahování rovnováhy mezi spravedlností materiální (která je z pohledu kvality rozhodnutí nepochybně žádoucí, neboť rozhodnutí by mělo pokud možno odpovídat skutečnému stavu věci) a spravedlností formální (která posouvá spravedlnost do polohy respektování řádného procesu v zájmu efektivity řízení). Význam poučovací povinnosti podle § 118a o. s. ř. je tedy značný a její porušení se pravidelně negativně odráží v rozhodnutí ve věci samé. Jak přitom potvrzuje judikatura Nejvyššího soudu, nedostane-li se účastníkovi řízení poučení v rozsahu požadovaném v § 118a o. s. ř., nemůže být jeho nárok zamítnout z důvodu, že neunesl břemeno tvrzení či břemeno důkazní.⁴⁾ Rozhodci tedy musejí postupovat tak, aby poučovací povinnosti podle § 118a o. s. ř. dostáli, a pokud ji poruší, může být naplněn důvod pro zrušení rozhodčího nálezu ve smyslu § 31 písm. e) zákona o rozhodčím řízení. Je přitom třeba upřesnit, že ne každé porušení poučovací povinnosti může vést ke zrušení rozhodčího nálezu, ale jak uvádí Nejvyšší soud, je třeba „v každém jednotlivém případě zkoumat, zda bylo poučení podle ustanovení § 118a o. s. ř., jehož smyslem je zabránit tomu, aby byl účastník ve sporu neúspěšný proto, že neunesl břemeno tvrzení či břemeno důkazní, na místě a jestli případně neposkytnutí poučení znamenalo, že účastník nebyla dána příležitost chybějící tvrzení či důkazy doplnit (navrhnout).“⁵⁾ Pokud rozhodčí nález nebude založen na závěru o neunesení břemene tvrzení či břemene důkazního, nelze se úspěšně domáhat porušení poučovací povinnosti dle § 118a (byť by k němu došlo) jako důvodu pro zrušení rozhodčího nálezu.

Vzhledem k výše uvedenému a ustálené soudní judikatuře pokládám pokračující diskusi nad tím, zda rozhodci jsou či nikoliv vázáni poučovací povinností podle § 118a o. s. ř. za nadbytečnou. Poučovací povinnost podle § 118a o. s. ř. v současnosti patří k významným nástrojům zajištění spravedlivého procesu, rovnosti stran a přiblížení se ideálu spravedlivého rozhodnutí, odpovídajícího skutečnému stavu věci. Jejím smyslem je povýšit průběh řízení na úroveň konstruktivního dialogu mezi soudcem či rozhodcem a stranami, který často v řízeních schází. Poučovací povinnost nepochybně otevírá prostor pro silnější kontrolu postupu soudce či rozhodce, vyžaduje vyšší transparentnost rozhodování, přesněji vymezuje pravidla hry a omezuje svévoli. Obávám se, že právě to může být důvodem, proč je tak často porušována.

1) Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

2) Viz např. nález Ústavního soudu z 8. 3. 2011, sp. zn. I. ÚS 3227/07.

3) Srov. např. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. 4. 2011, sp. zn. 32 Cdo 3299/2011.

4) Viz např. rozsudky Nejvyššího soudu ze dne 6. 3. 2014, sp. zn. 28 Cdo 4038/2013, ze dne 20. 3. 2003, sp. zn. 21 Cdo 1491/2002, ze dne 27. 7. 2005, sp. zn. 29 Odo 1069/2003, či ze dne 20. 3. 2003, sp. zn. 21 Cdo 1491/2002.

5) Usnesení Nejvyššího soudu z 29. 1. 2014, sp. zn. 23 Cdo 1546/2012.

K povinnosti rozhodce řídít se hmotným právem

Podle § 25 odst. 3 zákona o rozhodčím řízení^(6),7) jsou rozhodci povinni řídit se při rozhodování hmotným právem. Zákon nicméně neumožňuje domáhat se přezkumu rozhodčího nálezu pro rozpor s hmotným právem. To je přitom vcelku pochopitelné, neboť v opačném případě by žaloba na zrušení rozhodčího nálezu představovala v zásadě opravný prostředek, soudy by plnily funkci druhé instance a došlo by k popření smyslu rozhodčího řízení.⁽⁸⁾ Výjimkou jsou spotřebitelské spory, kde byl (nesystémově) umožněn přezkum souladu rozhodčích nálezů s právními předpisy stanovenými na ochranu spotřebitele, dobrými mravy či veřejným pořádkem (§ 31 písm. g/ zákona o rozhodčím řízení). Tento selektivní přístup podle mého názoru není správný a neřeší podstatu věci, která se týká obecné úpravy rozhodčího řízení bez ohledu na druh sporu. Na jedné straně přehlíží, že k vydání řady kontroverzních a zjevně nesprávných rozhodčích nálezů, svědčících o svévolném postupu rozhodce, dochází v řadě jiných než spotřebitelských sporů, přičemž tyto rozhodčí nálezy se často týkají nároků řádově vyšších, než jsou nároky spotřebitelů. Na straně druhé vede k tomu, že v případech spotřebitelských sporů dochází k popření smyslu rozhodčího řízení (viz výše).

Přesto jsem přesvědčen, že nerespektování hmotného práva ze strany rozhodce se za určitých podmínek může a musí projevit ve zrušení rozhodčího nálezu. Výklad, který rozhodcům umožňuje rozhodovat spory v zásadě bez ohledu na platné hmotné právo, aniž by to mělo jakékoliv právní následky, nemůže podle mého názoru obstát a je v příkrém rozporu se smyslem § 25 odst. 3 zákona o rozhodčím řízení i zásadami ovládajícími rozhodčí řízení. Rozhodný nicméně podle mého není samotný rozpor s hmotným právem (tak, jak je vykládáno obecnými soudy či Ústavním soudem), ale způsob, jak rozhodce k rozhodnutí dospěl, jak se vypořádal s relevantními tvrzeními, důkazními návrhy a argumenty účastníků i provedenými důkazy (například proč přihlédl k argumentům jedné strany, a nikoliv k argumentům druhé strany a k judikatuře, jíž se dovolávala a z níž vycházela) a jak v návaznosti na to hmotné právo aplikoval. Nepostupuje-li v tomto ohledu rozhodce řádně, svědčí to jak o porušování jeho povinnosti postupovat s odbornou péčí (§ 5 odst. 1 obč. zák.),⁽⁹⁾ tak o jeho svévoli, porušování povinnosti respektovat právo účastníků řízení na spravedlivý proces (zejména na rovný přístup, předvídatelnost a řádné odůvodnění rozhodnutí).

Jinými slovy se domnívám, že povinnost rozhodce řídit se hmotným právem podle § 25 odst. 3 zákona o rozhodčím řízení spolupůsobí s jeho povinností umožnit stranám řádné projednání věci. Při posouzení, zda rozhodce umožnil stranám věc řádně projednat ve smyslu § 31 písm. e) zákona o rozhodčím řízení, je nutné

zohlednit i způsob aplikace hmotného práva z jeho strany, který sám o sobě může představovat porušení práva na řádné projednání věci, a to zejména s přihlédnutím k právu stran na vydání předvídatelného rozhodnutí, které ve své judikatuře opakovaně zdůrazňuje Ústavní soud, jenž předvídatelnost rozhodnutí důvodně pokládá za jeden z úhelných kamenů právního státu.⁽¹⁰⁾ Předvídatelnost rozhodnutí je přitom nepochybně utvářena právě hmotným právem tak, jak je soudy vykládáno a na něž se účastníci rozhodčího řízení mohou vzhledem k § 25 odst. 3 o. s. ř. v dobré víře spoléhat. V tomto ohledu k porušení práva na spravedlivý proces dochází tehdy, vybočí-li rozhodnutí z ustálené judikatury zásadním, pro stěžovatele zcela nepředvídatelným způsobem.⁽¹¹⁾ Dostupná soudní judikatura zejména nejvyšších soudních instancí je jedním z pramenů poznání práva a adresáti právních norem jí v praxi přizpůsobují své jednání, přičemž v souladu s principem právní jistoty důvodně a legitimně očekávají, že obdobné případy budou posuzovány stejně bez ohledu na to, zda jsou posuzovány soudy či rozhodci, neboť povinnost aplikovat hmotné právo se vztahuje na všechny a s tím vědomím i strany uzavírají rozhodčí smlouvu. V hmotném právu je tato zásada nově vyjádřena v § 13 obč. zák. (který též nerozlišuje mezi tím, zda případ je posuzován soudem či rozhodcem). Právo je zkrátka jen jedno, bez ohledu na to, zda je aplikováno soudy či rozhodci, a postavení rozhodce se v tomto směru nijak neliší od postavení soudce. Ostatně v případech veřejné dostupnosti právních vět rozhodčích nálezů by se nepochybně i ony mohly stát jedním ze zdrojů poznání práva.

Dospěje-li rozhodce k závěru, že hmotné právo je v konkrétním případě nezbytné vykládat a aplikovat jinak než ve smyslu existující soudní judikatury, nepochybně tak – obdobně jako soudce – učinit může, neboť touto judikaturou vázán není, nicméně je povinen své rozhodnutí v tomto směru náležitě a přesvědčivě zdůvodnit (§ 13 obč. zák. hovoří o právu na přesvědčivé vysvětlení důvodu odchylky). Judikatura je živým, neustále se vyvíjejícím organismem. I rozhodce však musí respektovat pravidla této evoluce, řídit se přesvědčivostí logických argumentů, při jejichž nerespektování dochází k zásahu do právní jistoty.⁽¹²⁾

Byť v souladu se závěry právní teorie platí, že při řádné aplikaci právních norem na konkrétní skutkový stav bychom měli dospět vždy právě k jednomu právně správnému řešení, praxe je jiná. Rozhodce (jakož i kterýkoliv jiný právník) se v řadě případů z rozličných důvodů (včetně nedokonalosti právních předpisů) ocitá ve vyšším či nižším stupni právní nejistoty. Je přitom na něm, aby postupoval *de lege artis*, tedy aby podle svého nejlepšího vědomí pomocí uznávaných postupů a vhodných argumentů své rozhodnutí logicky, přesvědčivě a nezaújatě zdůvodnil, vypořádal se s relevantními tvrzeními, důkazními návrhy, skutečnostmi a argumenty stran, jež byly v řízení uplatněny či vyšly najevo, a na tomto základě

6) Zákon č. 216/1994 Sb., o rozhodčím řízení a o výkonu rozhodčích nálezů, ve znění pozdějších předpisů.

7) S výjimkou rozhodování sporů podle zásad spravedlnosti, byl-li k tomu rozhodce stranami výslovně pověřen (§ 25 odst. 3 zákona o rozhodčím řízení).

8) Srov. nálezy Ústavního soudu ze dne 8. 3. 2011, sp. zn. I. ÚS 3227/07.

9) Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník.

10) Viz např. nálezy Ústavního soudu ze dne 12. 12. 2013, sp. zn. III. ÚS 3221/11, ze dne 11. 2. 2004, sp. zn. Pl. ÚS 1/03, či ze dne 3. 3. 2009, sp. zn. II. ÚS 169/09.

11) Viz nálezy Ústavního soudu z 17. 3. 2009, sp. zn. I. ÚS 3143/08.

12) Srov. nálezy Ústavního soudu z 25. 1. 2005, sp. zn. III. ÚS 252/04, či ze dne 20. 9. 2006, sp. zn. II. ÚS 566/05; srov. též nálezy ze dne 31. 8. 2010, sp. zn. II. ÚS 635/09.

dospěl k rozhodnutí. Rozhodce nemá možnost přesunout odpovědnost za vyřešení určité otázky na vyšší stupeň či konfrontovat své právní závěry se závěry soudů vyšších stupňů, ale musí ji vyřešit sám, což je často nelehký úkol. Akceptací své funkce nicméně dává najevo, že je ke splnění tohoto úkolu připraven, je k němu náležitě kvalifikován a je schopen při jeho plnění jednat s náležitou odbornou péčí (§ 5 odst. 1 obč. zák.). Domnívám se však, že při úvaze, zda způsob aplikace hmotného práva ze strany rozhodce představuje či nikoliv porušení práva stran na vydání předvídatelného rozhodnutí, a tedy porušení práva na řádné projednání věci ve smyslu § 31 písm. e) zákona o rozhodčím řízení, by kritériem měla být intenzita tohoto porušení a jeho zjevnost. V případě odhlédnutí od tohoto kritéria se totiž oklikou vracíme k přezkumu souladu rozhodčích nálezů s hmotným právem, který je vyloučen a vedl by k popření smyslu rozhodčího řízení. Bude-li však z rozhodnutí (rozhodčího nálezu), případně předchozího postupu rozhodce v rozhodčím řízení zjevné, že při posouzení věci a aplikaci hmotného práva rozhodce s odbornou péčí (v souladu s uznávanými postupy) nepostupoval, bude toto porušení podle mého názoru představovat porušení práva stran na řádné projednání věci, a tedy důvod pro zrušení rozhodčího nálezu podle § 31 písm. e) zákona o rozhodčím řízení.

JUDIKATURA RODINNÝCH LISTŮ

Reg. č. 84

Zásada zákazu zneužití práva v exekučním řízení Šikanózní jednání

(nález Ústavního soudu ze dne 17. 12. 2015,
sp. zn. IV. ÚS 3216/14)

Smyslem exekučního řízení je vymožení plnění, jež bylo oprávněnému přiznáno vykonatelným exekučním titulem a které povinný odmítá oprávněnému dobrovolně uhradit. Je notorií, že vymáhání plnění cestou exekuce představuje poměrně komplikovaný proces, jehož délka se pohybuje v řádech měsíců nebo dokonce let. Proto například za situace, kdy má oprávněný prakticky jistotu, že povinný v nejbližší době (řádově dnů) svůj závazek splní, bude mít zpravidla návrh na nařízení exekuce charakter návrhu šikanózního, neboť jeho podání není primárně motivováno snahou oprávněného domoci se plnění, nýbrž snahou zatížit povinného náhradou nákladů exekuce.

Šikanózní exekuční návrh představuje postup přičítající se účelu exekučního řízení, což z hlediska závažnosti bezpochyby naplňuje hypotézu ustanovení § 268 odst. 1 písm. h) o. s. ř. Jelikož se jedná o vhodný procesní prostředek, který obecným soudům umožňuje poskytnout účastníkovi ochranu před šikanózním jednáním protistrany, jsou obecné soudy povinny předmětné ustanovení aplikovat.

Ústavní soud rozhodl ve věci ústavní stížnosti V. V. proti usnesení Okresního soudu v Děčíně ze dne 18. března 2013, č. 46 EXE 5927/2011-99, usnesení Krajského soudu v Ústí

Závěr

Z výše řečeného vyplývá následující shrnutí: Nalézt rovnováhu mezi respektováním relativně autonomního postavení rozhodčího řízení jako alternativního nástroje řešení sporů a kontrolou postupu rozhodců ze strany orgánů veřejné moci není snadné. Významné je, že byť se způsob rozhodování liší, cíl rozhodčího i soudního řízení je shodný – spravedlivé rozhodnutí.

Pojmovým znakem spravedlivého rozhodnutí je přitom též spravedlnost způsobu, jak k němu rozhodující orgán dospěl. Je-li tento způsob dostatečně transparentní, účastníky řízení vtahuje do hry (například řádnou aplikací poučovací povinnosti) a současně svědčí o tom, že rozhodující orgán postupoval při aplikaci práva řádně a se vši odbornou péčí (včetně řádného vypořádání všech významných argumentů či použitelné judikatury), bude omezena nejen svévole rozhodujícího orgánu, ale i (pravidelný) pocit krivdy neúspěšného účastníka řízení.

Pouze tehdy, bude-li se účastníkům řízení (a potažmo veřejnosti) jevit způsob aplikace práva ze strany rozhodujících orgánů jako spravedlivý, teprve v takovém případě se podaří zvýšit stupeň důvěry v právo a v případě rozhodců i důvěru v rozhodčí řízení a posílit přesvědčení, že rozhodčí řízení představuje velmi potřebný a účelný nástroj řešení sporů.

PŘIPRAVUJE JUDR. BLANKA HAVLÍČKOVÁ

nad Labem ze dne 20. srpna 2013, č. 9 Co 1094/2013-115, a usnesení Nejvyššího soudu ze dne 16. července 2014, č. 30 Cdo 2023/2014-146. Napadeným usnesením Okresního soudu v Děčíně č. 46 EXE 5927/2011-99, usnesením Krajského soudu v Ústí nad Labem č. 9 Co 1094/2013-115 a usnesením Nejvyššího soudu č. 30 Cdo 2023/2014-146 bylo porušeno stěžovatelčino právo na spravedlivý proces garantované v čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod a čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Usnesení Okresního soudu v Děčíně č. 46 EXE 5927/2011-99, usnesení Krajského soudu v Ústí nad Labem č. 9 Co 1094/2013-115 a usnesení Nejvyššího soudu č. 30 Cdo 2023/2014-146 se proto zrušují.

Z odůvodnění

Ústavnímu soudu byl dne 5. října 2014 doručen návrh na zahájení řízení o ústavní stížnosti ve smyslu § 72 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů, jehož prostřednictvím stěžovatelka usilovala o zrušení v záhlaví označených rozhodnutí obecných soudů s tvrzením, že jimi bylo porušeno její právo na soudní ochranu a spravedlivý proces ve smyslu čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“) a čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen „Úmluva“).

Z přiloženého spisového materiálu se podává, že Okresní soud v Děčíně (dále jen „okresní soud“) usnesením ze dne 1. února 2011, č. Nd 179/2004-122, 35 D 569/2004, uložil stěžovateli povinnost uhradit J. K. a M. B., každému samostatně, na vypořádání dědického podílu částku ve výši 183 761 Kč, a to do šesti měsíců od právní moci rozhodnutí (tj. do 1. srpna 2011). Jelikož předmětná pohledávka nebyla ve stanoveném termínu uhrazena, nařídil okresní